

tı. Sadâret kethüdâları gelen evrakı bazan olduğu gibi, bazan da Mektûbî Kalemî'nde özetini hazırlatarak sadrazama takdim ederdi. Gerektiğinde bu yazı ve raporlar Bâbîâlî'de akdedilen divanda okunur ve ona göre işlem yapılırdı. Ferman yazımını icap ettiren hususlar olduğunda özellikle sadârete ve kendisine mahsus görevlerde ferman yazımı için ilgili kalemlere direktif verirdi. Sadâret namına hazırlanan yazıların üzerine gerektiğinde yine sadrazam adına "sah" çekme ve "pençe" koyma yetkileri de vardı. Hükümet merkezinden çıkan fermanlar onun ve bürosunun şefi olan kâtip tarafından ilgililere gönderilirdi. Bunlardan başka gerek fermanların gerek sadâret emirlerinin muhatapları tarafından yerine getirilmesine ve dikkate alınmasına dair kendine mahsus belgeleri düzenlerdi. Bunlar bazan "kâime", bazan da "şukka" ve mektup türünden belgelerdi. Özellikle sefer zamanlarında orduda yönetim esnasında bazı konularda müstakil tâlimatları içeren kendi adına belgeler düzenleyip gönderirdi. XIX. yüzyıl başlarından itibaren menzil hükmü verilmesi ve mürûr tezkiresi izni gibi güvenlikle ilgili konuların muamelelerine de dahil edildi.

Bâbîâlî'nin örgütlenmesi ve yönetiminde sadâretle birlikte hareket ettiğinden sadâret kethüdâlarına doğrudan veya dolaylı biçimde bağlı bulunan birçok memuriyet vardı. Kendisine doğrudan bağlı olan birim "kâtib-i kethüdâ-yi sadr-ı âlî" şeklinde anıldığı gibi zaman zaman kâtip efendi odası olarak da ifade edilirdi. Kâtip efendi odasının temel görevi Bâbîâlî'nin gelen-giden defteri mahiyetindeki defterleri tutmaktı. Bunun yanında taşraya gidecek ferman, sadâret emirleri ve mektupların, diğer birimlerin yazıları kimlerle ve ne şekilde gönderileceği, hangi tarihte yola çıkıldığı gibi konular da onun kayıtlarında yer alırdı. Haberleşmede kullanılan sadâret tatarları da ona bağlıydı. Daha özellikli evrak taşıyıcısı olan veya önemli görevler için taşraya gönderilen mübâşirlerin çıkış tarihleri ve menzil bilgileri yine burada kayda geçirilirdi. Menzil emri ve mürûr tezkerelerine dair sadâret kethüdâsına görevler yüklenmesinin bir sebebi de adı geçen kalemin kendisine bağlı olmasıdır. Oda taşra kaza birimlerinin altı aylık masraf kalemlerinin kaydedildiği, "tevzi" veya "sâlyâne defteri" denilen defterlerin denetiminden de sorumluydu. III. Selim döneminin erken tarihlerinden itibaren bu merkezde bir birim tarafından kontrol edilmesi kuralından hareketle görev kâtip

efendi odasındaki bazı kâtipler tarafından yerine getirilirdi. Böylece kalemdeki kayıtlarla kazalardaki memurlara dair masraf kayıtlarını karşılaştırıp sağlamlasını yapmak mümkün olabiliyordu. Kalem 1836 yılında sadâret kethüdâlığının Umûr-ı Mülkiyye Nezâreti'ne dönüştürülmesiyle birlikte Umûr-ı Mülkiyye Kitâbeti adını aldı. 1837'de Umûr-ı Mülkiyye Nezâreti Dahiliye Nezâreti'ne çevrildiğinde burası Dahiliye Kâtibi Odası şeklinde ifade edildi. Sadâret kethüdâsına dolaylı şekilde bağlı olan birimler ise İstanbul ve taşrada bulunan idarî, askerî, adlî birimlerin Bâbîâlî'deki temsilcileriydi. Sadâret kethüdâlığının gelişimi ve nezâretlerin kuruluşuna kadar olan dönemde iki önemli özelliği ön plana çıkar. Birincisi, sadrazamın bütün işlerinde vekili olmaktan çıkıp esas itibarıyla iç işlerine geçişle Bâbîâlî bürokrasisinde uzmanlaşma, bazı kollara ayrılma sürecine iyi bir örnek teşkil etmesidir. İkincisi, merkez bürokrasisinde askerî nitelikten kalemiyeye geçme eğilimini en iyi yansıtan memuriyet olmasıdır. 1836'da Umûr-ı Mülkiyye Nezâreti'ne dönüştürülme gerekçelerinin başında sadâret kethüdâsının artık yaptığı işleri tam olarak karşılamaktan uzak görülmesi geliyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, tür.yer.; *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dâir Kaynaklar* (haz. Yaşar Yücel), Ankara 1988, s. 183-185; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, s. 66-68; C. V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform: Bâbîâlî 1789-1922* (trc. İzzet Akyol – Latif Boyacı), İstanbul 1994, s. 62-68; Muzaffer Doğan, *Sadâret Kethüdâlığı: 1730-1836* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, tür.yer.; Mehmet İpşirli, "Bâbîâlî", *DİA*, IV, 379, 381, 383.

MUZAFFER DOĞAN

SA'DÎ, Abdurrahman b. Nâsır

(عبدالرحمن بن ناصر السعدي)

Ebü Abdillâh Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdillâh b. Nâsır es-Sa'dî en-Nâsîrî et-Temîmî (1889-1956)

Suudi Arabistanlı Selefî âlim.

8 Eylül 1889 tarihinde Kasım bölgesindeki Uneyze şehrinde doğdu. Temîm kabilesinin büyük kollarından Benî Amr'a mensuptur. Baba tarafından Âlû Useymîn ailesindedir. Âl-i Sa'dî ve İbn Sa'dî diye de anılır. Hamed el-Câsîr'in bu aile ismini Âlû Si'dî şeklinde kaydetmesi (*Cemheretü ensâbi'l-üseri'l-*

mütehađđura, I, 378-379) mahallî bir söyleyiş olmalıdır. Annesini dört yaşında, imam olan babasını yedi yaşında kaybetti; önce üvey annesinin, daha sonra ağabeyi Hamed b. Nâsır'ın himayesinde yetişti. On iki yaşından önce Kur'an'ı ezberledi. Küçük yaşlarda iken ilme olan arzusu ve kabiliyetiyle dikkat çekti. İbrâhim b. Hamed b. Câsîr, Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şiblî, Uneyze Kadısı Sâlih b. Osman el-Kâdî, Muhammed Emîn eş-Şinkitî, Muhammed b. Abdullah el-Mânî, Muhammed b. Abdullah Âlû Selîm, Ali b. Nâsır Ebû Vâdî ve Sa'b b. Abdullah et-Tüveycirî gibi âlimlerden Hanbelî fıkhı, fıkıh usulü, hadis, tefsir, kelâm, dil ve edebiyat dersleri aldı; henüz yirmi üç yaşında iken ders vermeye başladı. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin kitaplarını okuması onda ictihad fikrini güçlendirdi; taklid seviyesinde kalmayıp mezhep içindeki görüşler arasında tercih yaparak ve delilleri değerlendirerek ictihadlarda bulundu. Organ nakli ve kan bağışının cevazı konusunda görüş bildirdi, Uneyze'de hoparlör kullanımını ilk defa o başlattı. Hocası Sâlih b. Osman el-Kâdî'nin vefatından (1932) sonra onun yerine geçti, fetva mercii oldu. Kasım bölgesi başta olmak üzere ünü yayıldı, ülke içinden ve dışından sorulan dinî sorulara cevaplar yazdı, bu konularla ilgili risâleler kaleme aldı. Bu sebeple mutaassıp bazı âlimlerle görüş ayrılığına düştü. Ye'cûc ve Me'cûc'le ilgili risâlesi münasebetiyle Kral Abdülazîz'in sarayında ilmi tartışmaları oldu (1939), kral kendisini takdir ve teşvik etti. Daha sonra ona Uneyze kadılığını teklif ettiyse de kabul etmedi; öğretim, irşad ve telifle meşgul oldu. 1942 yılında Uneyze'deki el-Câmiu'l-kebîr'de imam ve hatiplik görevine tayin edildi. Yetiştirdiği çok sayıda talebe arasında kendisinden sonra yerine geçen Muhammed b. Sâlih el-Useymîn başta olmak üzere Abdullah b. Abdurrahman b. Sâlih el-Bessâm, Abdülazîz b. Muhammed el-Bessâm, Muhammed b. Osman el-Kâdî, Abdurrahman b. Abdülazîz ez-Zâmil, Abdullah b. Abdülazîz b. Akil'in adları anılabilir. Sa'dî beş yıl süren bir hastalıktan sonra 25 Ocak 1956 tarihinde Uneyze'de vefat etti.

Sa'dî hakkında yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Abdullah b. Suûd el-Ammâr, *eş-Şeyh 'Abdurrahmân es-Sa'dî: Hayâtühû 'ilmühû menhecühû fi'd-da'veti ile'llâh* (yüksek lisans tezi, 1405, Riyad Muhammed b. Suûd Üniversitesi); Abdullah b. Sâbih et-Tayyâr, *eş-Şeyh 'Abdurrahmân b. Nâsır es-Sa'dî müfessiren* (yüksek lisans tezi, 1406, Riyad Mu-

Abdurrahman
b. Nâsir
es-Sa'dî

hammed b. Suûd Üniversitesi; Demmâm 1421); Abdürrezzâk b. Abdülmuhsin el-Abbâd, *eş-Şeyh 'Abdurrahmân b. Sa'dî ve cühûdühü fi tavzîhi'l-'akîde* (yüksek lisans tezi, 1407, Medine İslâm Üniversitesi; Riyad 1411); Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tayyâr, *Eseru 'allâmeti'l-Şasîm eş-Şeyh 'Abdurrahmân es-Sa'dî 'ale'l-hareketi'l-'ilmiyyeti'l-mu'âşıra* (Demmâm 1413/1992); Abdullah b. Muhammed er-Remyân, *eş-Şeyh 'Abdurrahmân b. Nâsir es-Sa'dî: Menhecühü ve eşruhü fi'd-da'veti ile'llâh* (yüksek lisans tezi, 1414, Riyad Muhammed b. Suûd Üniversitesi; Riyad 1419/1998, 1429, *el-Cühûdû'd-da'aviyye ve'l-'ilmiyye li'-Şeyh 'Abdirrahmân es-Sa'dî* adıyla); Ahmed el-Kar'âvî, *Hayâtü's-Şeyh 'Abdurrahmân es-Sa'dî fi süûr* (Riyad 1414); Abdülazîz er-Rüşûdî, *el-Fikrû't-terbevî 'inde's-Şeyh 'Abdirrahmân es-Sa'dî* (yüksek lisans tezi, 1418, Mekke Ümmül-kurâ Üniversitesi; Demmâm 1420/2000); Abdullah b. Ahmed Zukayfî, *Tercihâtü's-Şeyh 'Abdurrahmân b. Nâsir es-Sa'dî fi't-tefsîr* (yüksek lisans tezi, 1425-1426, Riyad Muhammed b. Suûd Üniversitesi); Abdullah b. Abdülazîz b. Akil, *eş-Şeyh 'Abdurrahmân es-Sa'dî kemâ 'aref-tühü* (Riyad 1427/2006); Muhammed b. Abdurrahman b. Nâsir es-Sa'dî, *Mevâkıfu ictimâ'iyye min hayâtü's-Şeyh 'Abdirrahmân b. Nâsir es-Sa'dî* (Riyad 1427/2007); Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn, *Şerhu usûli'l-'akâ'idü'd-dîniyye li-fazîleti's-Şeyh 'Abdirrahmân b. Nâsir es-Sa'dî* (Riyad 1430/2009); Seyf b. Münassar b. Ali el-Hârisî, *İstinbâtâtü's-Şeyh 'Abdirrahmân es-Sa'dî mine'l-Kur'ânî'l-kerîm* (doktora tezi, 1431-1432, Riyad Muhammed b. Suûd Üniversitesi).

Eserleri. Akaid-Kelâm. 1. *er-Riyâzü'n-nâdıre ve'l-hadâ'ıku'n-neyyiretü'z-zâhire fi'l-'akâ'id ve'l-fünûni'l-müte-nevvi'âti'l-fâhire* (Kahire 1365; Riyad 1400/1980, 1402/1982; nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, Beyrut 1412/1992). Akaid, ahlâk ve âdâba dair olan eser Suudi Arabistan Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçe'ye tercüme ettirilerek yayımlanmıştır (*Bahçe-*

den Güller: İslâm'ın İtikat İbâdet ve Ahlâk Prensipleri, Ankara 1976). 2. *Tenzihü'd-dîn ve hameletihî ve ricâlihî mim-me'fterâhü'l-Şasîmî fi ağılâlihî* (Kahire 1366; nşr. Abdurrahman b. Yûsuf b. Abdurrahman er-Rahme, Demmâm 1426/2006). İleri yaşta inkâra sapıp görüşlerini *Hâzihî hiye'l-ağılâl* adlı eseriyle yaymaya çalışan Abdullah b. Ali el-Kâsimî'ye reddiyedir. 3. *el-Kavlü's-sedî fi makâşidi't-Tevhîd*. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın *Kitâbü't-Tevhîd*'i üzerine yazılmış muhtasar bir ta'likdir (Kahire 1367; nşr. Fethî Emîn Garîb, Riyad 1400/1980; Medine 1413; nşr. Sabrî b. Selâme Şâhîn, Riyad 1425/2004). 4. *el-Hakku'l-vâzîhu'l-mübîn fi şerhi tevhîdi'l-enbiyâ' ve'l-mürselin mine'l-Kâfiyeti's-Şâfiyye*. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *el-Kâfiyetü's-Şâfiyye fi'ntişâri'l-fırkati'n-nâciyye (el-Kaşidetü'n-nûniyye)* adlı manzum eserinden tevhidle ilgili beyitlerin şerhidir (Kahire 1368; Riyad 1406/1986; Demmâm 1407). 5. *Tavzîhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiyye*. Yine İbn Kayyim'in adı geçen manzum eserinin nesir haline getirilmiş ve yer yer şerhedilmiş şeklidir (Kahire 1368; Ahsâ 1407/1987; nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, Riyad 1420/2000). 6. *et-Tenbihâtü'l-laîfe 'alâ (fi) mâ ihtevet 'aleyhi'l-Vâsiyye mine'l-mebâhişi'l-münife*. İbn Teymiyye'nin *el-'Aķidetü'l-Vâsiyye*'si üzerine kaleme alınmış bir ta'likdir (Riyad 1380/1960; nşr. Ali Hasan el-Halebî el-Eserî, Demmâm 1409/1989, Abdülazîz b. Bâz'ın hâşiyesiyle birlikte). 7. *el-Edilletü'l-kavâti' ve'l-berâhîn fi ibtâli usûli'l-mülhidin* (Riyad 1402; Beyrut 1403/1983). 8. *ed-Dürretü'l-behiyye şerhu'l-Şasîdeti't-tâ'iyye fi halli'l-müşkileti'l-Şaderiyye*. İbn Teymiyye'nin eserinin şerhidir (Riyad 1406/1985; nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, Medine 1419/1998). 9. *et-Tavzîh ve'l-beyân li-şecereti'l-imân* (Riyad 1406, *Muhtaşaru Şu'abi'l-imân* ile birlikte; nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, Riyad 1422; nşr. Muhammed b. Riyâz el-Ahmed el-Eserî, Riyad 1423). 10. *ed-Dürretü'l-fâhire fi't-ta'lik 'alâ Manzûmeti's-seyr ile'llâh ve'd-dâri'l-âhire* (nşr. Ali b. Hasan el-Halebî el-Eserî, Huber 1418; Kahire 1422/2001, on sekiz beyitlik kendi manzumesi üzerine yazılmıştır). 11. *Fethu'r-raĥîmi'l-meliki'l-'allâm fi 'ilmi'l-'akâ'id ve't-tevhîd ve'l-aĥlâk ve'l-aĥkâmi'l-müstenbeĥâ mine'l-Kur'ân* (nşr. Abdürrezzâk b. Abdülmuhsin el-Bedr, Demmâm 1421; Cezair 1430/2009). 12. *Sü'âl ve cevâb fi ehemmi'l-mühimmât: Ta'limü usûli'l-imân ve beyânü mevâni'i'l-imân* (nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, Riyad

1422). Akaidle ilgili yirmi iki soruyu ve cevabını içeren bir risâledir. 13. *Risâletân fi fitneti'd-Deccâl ve Ye'cûc ve Me'cûc* (nşr. Ahmed b. Abdurrahman el-Kâdî, Demmâm 1424). 14. *Uşûl 'azîme min kavâ'idü'l-İslâm*. İslâm dininin mahiyetiyile ilgili müellifin tesbit ettiği beş temel kuralın açıklamasıdır (*Menhecü'l-hak* adlı akaid ve ahlâka dair risâlesiyle birlikte, nşr. Abdürrezzâk b. Abdülmuhsin el-Bedr, Riyad 1432/2011).

Tefsir. 1. *el-Kavâ'idü'l-hisân li-tefsiri'l-Kur'ân*. Kur'an'ı anlama ve yorumlamaya dair yetmiş kaideyi içerir (nşr. Muhammed Hâmid Fıkî, Kahire 1366; Riyad 1400, 1402; nşr. Eymen Ârif ed-Dımaşkı v.dğr., Kahire 1423, Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in şerhiyle birlikte; nşr. Abdullah b. Muhammed en-Necdî, Riyad 1420; nşr. Hâlid b. Osman es-Sebt, Demmâm 1421/2000). 2. *Teysirü'l-kerîmi'r-raĥmân fi tefsiri kelâmi'l-mennân (Tefsirü's-Sa'dî)*. Birçok tefsirin gereksiz ayrıntılarla dolu olduğunu, muhtasarların da lafızların dil bakımından incelenmesi üzerine yoğunlaştığını söyleyen müellif bu tefsirinde anlam ve bağlamı, amacı esas alarak âyetleri sade bir üslûpla açıklamaya çalıştığını belirtir. Eserde akaid dair konular ayrıntılı biçimde ele alınırken ahkâm âyetlerinde ihtilâflara girilmemiş, müellif tercih ettiği görüşü deliliyle birlikte zikretmekle yetinmiştir. Bu arada gereksiz ihtilâflara, zayıf görüşlere, kıssalarda İsrâiliyat'a yer vermemiş, kıssadan çıkarılacak derslere yönelmiştir (I-VIII, Kahire 1375-1376; Riyad 1404; nşr. M. Zührî en-Neccâr, I-VI, Beyrut 1408/1988; I-II, Beyrut 1415/1995; nşr. Sa'd b. Fevâz es-Sumeyl, I-IV, Demmâm 1422/2001, 1431/2010; nşr. Abdurrahman b. Muallâ el-Lüveyhık, Riyad 1421; Beyrut 1421/2000, 1423/2002). Nâsir el-Abd Selîm el-Mürannah, Gazze İslâm Üniversitesi'nde *Menhecü's-Şeyh es-Sa'dî fi tefsirihî Teysiri'l-kerîmi'r-raĥmân fi tefsiri kelâmi'l-mennân* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1423/2002). Eseri Hâfiz Selâhaddin Yûsuf ve Tayyib Şâhîn Lûdhî Urduca'ya (I-III, Riyad 2003), Muhammed Gül Gümşâdzehî Farsça'ya (*Tefsir-i Râstin: Terceme-i Teysiri'l-kerîmi'r-raĥmân*, I-III, Tahran 1387), Beşir Eryarsoy Türkçe'ye (*Tefsiru's-Sa'dî*, I-V, İstanbul 2006) tercüme etmiştir. Muhammed b. Süleyman b. Abdülazîz Âlû Bessâm, eserin bir baskısının tashihlerini yapan Muhammed Zührî en-Neccâr'ın not ve açıklamalarına yönelik eleştirilerini *Keşfü's-settâr 'an telfîkı ve ta'liki'n-Neccâr 'alâ Tefsiri's-Şeyh 'Abdirrah-*

mân es-Sa'dî adlı eserinde toplamıştır (Cidde 1411/1990). **3.** *Fevâ'id Kûr'âniyye* (nşr. Züheyr eş-Şâviş, Beyrut 1389, 1394, 1400/1980). **4.** *Teysîrû'l-laîfî'l-men-nân fi hûlâsati tefsîri'l-Kur'ân* (Riyad 1400/1980, 1423/2003; Uneyze 1409). *Tey-sîrû'l-kerîmî'r-rahmân* adlı tefsirinin muhtasarıdır. **5.** *el-Mevâhibü'r-rabbâniyye mine'l-âyâtî'l-Kur'âniyye*. Dua, esmâ ve sıfat, gaybe iman, ilâhî lutf gibi konulara dair bazı âyetlerle ilgili kısa notlar içeren bir risâledir (Riyad 1402; nşr. Semîr el-Mâzî, Demmâm 1416). **6.** *ed-Delâ'ilü'l-Kur'âniyye fi enne'l-'ulûme ve'l-a'mâle'n-nâfi'ate'l-'aşriyye dâhiletün fi'd-dîni'l-İslâmî* (Riyad 1403/1983). **7.** *Kışaşü'l-enbiyâ' fi'l-Kur'âni'l-kerîm ve mâ fihâ mine'l-'iber* (Riyad 1415). Eşref b. Abdülmaksûd, Sa'dî'nin tefsirinden kıssalara dair derlediği bilgileri *Kışaşü'l-enbiyâ'*: *Fuşûl fi zikri mâ kaşşa'llâhü 'aleynâ fi kitâbihî min ahhbâri'l-enbiyâ' ma'a akvâmihim* adıyla yayımlamıştır (Riyad 1416/1995; Beyrut 1423/2003). **8.** *Kelîmâtü'l-Kur'ân min tefsîri's-Sa'dî* (der. ve nşr. Dervîş Cüveydî, Sayda-Beyrut 1423).

Fıkah. **1.** *İrşâdü üli'l-beşâ'ir ve'l-elbâb li-ma'rifeti (neyli)'l-fıkh bi-akrebi't-şuruk ve eyseri'l-esbâb (el-İrşâd fi ma'rifeti'l-aşkâm)*. Çeşitli fikhî konularla ilgili 100 soruyu ve cevaplarını ihtiva eder (Dımaşk 1365; Riyad 1400/1980, 1402; nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, Riyad 1420/2000). **2.** *Menhecü's-sâlikîn ve tavzîhü'l-fıkhî fi'd-dîn*. Fıkha dair küçük bir eserdir (Kahire 1373/1953, 1377; Riyad 1406; nşr. Abdullah b. Cârullah, Ahsâ 1407/1987; nşr. Muhammed b. Abdülazîz el-Hudârî, Demmâm 1424/2004, Abdullah b. Abdülazîz b. Akîl'in ta'likıyla birlikte). Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn eseri *İbhâcû'l-mü'minîn bi-şerhi Menhecî's-sâlikîn* (nşr. Ali b. Hüseyin Ebû Levz, I-II, Riyad 1422), Süleyman b. Abdullah el-Kusayr *Şerhu Menhecî's-sâlikîn* (Riyad 1431/2010) adıyla şerhetmiştir. **3.** *el-Muhtârâtü'l-celiyye min fetâva's-Şeyh İbn Sa'dî*. Müellifin Hanbelî mezhebindeki meşhur görüşlere muhalif icthadları bir öğrencisi tarafından derlenmiştir (Kahire 1378/1958). **4.** *el-Fetâva's-Sa'diyye*. Çeşitli zamanlarda müellife sorulan sorulara verdiği fetvaları vefatından sonra bu adla derlenip yayımlanmıştır (Dımaşk 1388/1968; Riyad 1402/1982; Beyrut 1402/1983; Kahire 1424). **5.** *el-Kavâ'id ve'l-uşûlü'l-câmi'a ve'l-furûk ve't-tekkâsimü'l-bedî'atü'n-nâfi'a*. Önemli fikhî

kaidelerine ve benzer meseleler arasındaki farklara dair iki bölümden oluşur (Riyad 1400/1980, 1985; nşr. Eymen Ârif ed-Dımaşkî, Kahire 1422/2002, Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in ta'likıyla; nşr. Hâlid b. Ali b. Muhammed el-Müşaykîh, Riyad 1422/2001). **6.** *Risâle fi'l-kavâ'idü'l-fıkhîyye*. Temel fıkah kurallarıyla ilgili kırk dokuz beyitlik bir manzume ve şerhidir (nşr. Abdurrahman Hasan Mahmûd, Riyad 1401/1981; *el-Kavâ'idü'l-fıkhîyye: el-Manzûme ve şerhuha*, nşr. Muhammed b. Nâsir el-Acmî, Demmâm 1428/2007; nşr. ve şerh Abdullah b. Lemh el-Havlânî, Kahire 1434/2013). **Mustafa b. Kerâmetullah Mahtûm, Ravzatü'l-fevâ'id şerhu Manzûmeti'l-kavâ'id li'bn Sa'dî (Riyad 1420), Sa'd b. Nâsir b. Abdülazîz eş-Şeşrî, *Şerhu'l-Manzûmeti's-Sa'diyye fi'l-kavâ'idü'l-fıkhîyye* (Riyad 1424/2003, 1426/2005) adıyla esere birer şerh yazmıştır. **7.** *el-Muhtârâtü'l-celiyye mine'l-mesâ'ilü'l-fıkhîyye*. Buhûtî'nin *Şerhu Muhtâşari'l-Muknî'* adlı eseri üzerine yazılmış bir ta'likdir (Riyad 1405). **8.** *el-Münâzarâtü'l-fıkhîyye*. İhtilâflı bazı meselelerin iki kişi arasında delillerin tartışılması şeklinde ele alındığı bir eserdir (Demmâm 1411/1991; Riyad 1420/2000). **9.** *es-Siyâsetü's-şer'iyye* (Riyad 1412). **10.** *Tarîku'l-vüşûl ile'l-'ilmî'l-me'mûl bi-ma'rifeti'l-kavâ'id ve'd-davâbiğ ve'l-uşûl*. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'ye ait altmış civarında eserden derlediği, genelde sünnete uymaya ve bid'atlardan uzaklaşmaya teşvik eden bin civarında kaideyi içerir (Kahire 1413/1993; nşr. Muhammed Reşâd Sâlim, Riyad, ts., el-Müessesetü's-Sa'diyye; nşr. Semîr b. Adnân el-Mâzî – Yûsuf b. Ahmed el-Bekrî, Amman 1416/1995, 1998, 1428/2007; nşr. Muhammed b. Riyâz Ahmed, Sayda 1426/2006). Müellif bu eseri üzerine *Huşûlü'l-me'mûl bi-tertibî Tarîkı'l-vüşûl* adıyla bir kitap daha kaleme almıştır (nşr. Nâdir b. Saîd Âlü Mübârek et-Ta'mürî, Beyrut 1424). **11.** *Risâle muhtâşara fi menâsiki'l-hac ve'l-'umre* (nşr. Salâh b. Abdüllatîf el-İsî, Demmâm 1415/1995). **12.** *Fıkhü's-Şeyh İbn Sa'dî*. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tayyâr ve Süleyman b. Abdullah Ebû'l-Hayl tarafından Sa'dî'nin fikhî görüşleri ve fetvaları fikh bablarına göre düzenlenip neşredilmiştir (I-IV, Riyad 1416). **13.** *Risâle laîfe câmi'a fi usûli'l-fıkhî'l-mühimme*. Ahkâm-ı şer'iyye ile edille-i şer'iyyeyi ve usule dair diğer bazı konuların ele alındığı bir eserdir (nşr. Nâdir b. Saîd Âlü Mübârek et-**

Ta'mürî, Beyrut 1418/1997). Abdüsselâm b. Muhammed b. Abdülkerîm bu eseri *el-Mürteka'z-zelûl ilâ nefâ'isi 'ilmî'l-uşûl: Şerh 'alâ risâletin laîfe câmi'a fi usûli'l-fıkhî'l-mühimme li'l-'Allâme es-Sa'dî* adıyla şerhetmiştir (Abdürrezzâk el-Affîf'in usûl-i fikh tarihine dair değerli bir mukaddimesiyle birlikte, Kahire 1422). **14.** *el-Ecvîbetü'n-nâfi'a 'ani'l-mesâ'ilü'l-vâkı'a*. Talebesi Abdullah b. Abdülazîz b. Akîl'e gönderdiği bazı ilmi konularla ilgili özel mektuplarını içerir (nşr. Heysem b. Cevâd el-Haddâd – Abdullah b. Abdülazîz b. Akîl, Amman 1419). **15.** *Nürü'l-beşâ'ir ve'l-elbâb fi ahkâmî'l-'ibâdât ve'l-mu'âmelât ve'l-hukûk ve'l-vâcibât* (nşr. Hâlid b. Osmân es-Sebt, Demmâm 1420/2000; Acmân 1422/2001). **16.** *Tuhtetü ehli't-taleb fi tecridi usûli Kavâ'idü İbn Receb* (nşr. Hâlid b. Ali el-Müşaykîh, Demmâm 1421/2000, 1423/2002). **17.** *el-Kavâ'idü'l-fıkhîyye*. *Risâle fi'l-kavâ'idü'l-fıkhîyye* adlı manzumesi ve şerhinden daha muhtasar bir çalışmadır (nşr. Süleyman b. Abdullah b. Hammûd Ebû'l-Hayl, Riyad 1423/2002). **18.** *Şerhu 'Umdeti'l-aşkâm*. Cemmâilî'nin ahkâm hadislerine dair eseri üzerine yazılmıştır (nşr. Enes b. Abdurrahman b. Abdullah el-Akil, Riyad 1431/2010; I-III, Dımaşk 1431/2010, 1435/2014; nşr. Abdurrahman b. Sâlim el-Ehdel – Muhammed b. Süleyman b. Abdülazîz el-Bessâm, *et-Ta'likât 'alâ 'Umdeti'l-aşkâm* adıyla, Mekke 1431). **19.** *el-Ecvîbetü's-Sa'diyye 'ani'l-es'ileti'l-Küveytiyye* (nşr. Heysem b. Cevâd el-Haddâd v.dğr., Küveyt 1422/2002). Sa'dî ayrıca Buhûtî'nin Hanbelî fikhinin temel metinlerinden olan *er-Ravzü'l-mürbî' şerhu Zâdi'l-müstaknî'* adlı eserini neşretmiştir (Riyad-Beyrut 1417/1996, Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in hâşiyesi ve Abdülkuddûs Muhammed Nezîr'in hadis tahrîrleriyle birlikte; Kahire 1428/2007).

Diğer Eserleri: *ed-Dürretü'l-muhtâşara fi mehâsini dîni'l-İslâm* (nşr. Muhammed Hâmid Fikî, Kahire 1366, *el-Huṭabü'l-'aşriyyetü'l-kayyime* adlı eseriyle birlikte); *Behcetü kulûbi'l-ibrâr ve kurretü 'uyûni'l-aḫyâr fi şerhi cevâmi'i'l-aḫbâr* (Hz. Peygamber'in çeşitli konularda "cevâmiu'l-kelîm" türünden doksan dokuz hadisini ve açıklamalarını ihtiva eder; nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Kahire 1372/1951; Katar 1386; Riyad 1404/1984, 1405/1985; nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, Kahire 1408/1988; Beyrut 1412/1992; nşr. Hişâm b. Muhammed Saîd Âli-i Bergaş, Riyad 1421/2000; nşr. Abdülkerîm b. Resmî

Âlü'd-Düeynî, Riyad 1422/2002; nşr. Nâdir b. Âlü Mübârek Saîd et-Ta'mürî, Beyrut 1424; nşr. Bedr el-Bedr, Küveyt 1408/1987); Nâzım Sultan el-Misbâh, Columbus Üniversitesi Felsefe ve İslâm Araştırmaları Bölümü'nde hazırladığı doktora tezinde eserin hadislerini tahric ve şerhetmiştir (*Behcetü'l-enzâr bi-şerhi Cevâmi'i'l-ahbâr*, I-II, Küveyt 1432/2011); *el-Vesâ'ilü'l-müfide li'l-hayâti's-sa'ide* (Medine 1378, 1409; Riyad 1403, 1405, 1407/1987; Ahsâ 1407); *Vâcibü'l-muslimîn* (Riyad 1382); *İntişârü'l-hağ* (Riyad 1398); *ed-Dinü's-şahih yehullü cemî'a'l-meşâkil* (Küveyt 1406/1986); *el-Fevâkihi's-şehiyye fi'l-huşabi'l-minberiyye* (nşr. İbrâhim b. Abdullah el-Hâzimî, Riyad 1414); *Fevâ'id fi âdâbi'l-mu'allimîn ve'l-müte'allimîn* (nşr. Muhammed b. İbrâhim el-Lahîdân, Riyad 1414; şu eserle aynı olmalıdır: *el-Mu'in alâ tahşili âdâbi'l-ilm ve ahlâkı'l-müte'allimîn*, nşr. Ali b. Hasan el-Halebî el-Eserî, Riyad 1413); *er-Resâ'il ve'l-mütünü'l-ilmîyye* (Riyad 1415/1995); *Mecmû'u'l-fevâ'id ve'l-ktinâşü'l-evâbid* (bazı fikhî hükümleri, akaid, ahlâk ve âdâba dair konuları içerir, nşr. Sa'd b. Fevâz es-Su-meyl, Demmâm 1418/1998, 1424/2003); *et-Ta'lik ve keşfü'n-nikâb alâ nazmi Kavâ'idü'l-irâb* (nşr. Muhammed b. Süleyman b. Abdülaziz el-Bessâm, Kahire 1426/2005; İbn Hişâm en-Nahvî'nin *el-irâb an kavâ'idü'l-irâb* adlı eserinin müellifi bilinmeyen manzum şekli üzerine yazılan bu ta'lik, Hâlid el-Ezherî'nin *Kavâ'idü'l-irâb*'a yazdığı *Müşilü't-tullâb* adlı şerhten faydalanılarak meydana getirilmiştir); *Risâle fi'l-haş ale'ctimâ'i kelimetü'l-muslimîn ve zemmi't-teferruk ve'l-ihtilâf* (nşr. Abdullah b. Zeyd Âlü Müsellem, Riyad 1429/2008).

Merkezü Sâlih b. Sâlih es-Sekaffî, Sa'dî'nin eserlerini bir araya getirerek *el-Mecmû'atü'l-kâmile li-mü'ellefti's-Şeyh Abdırrahmân b. Nâsır es-Sa'dî* adıyla yayımlamıştır (nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr, I-XVI, Uneyze 1407-1411/1987-1990). Başta tefsiri olmak üzere bazı eserleri çeşitli Doğu ve Batı dillerine tercüme edilmiştir. Ayrıca Sa'dî ile birlikte Suud ulemâsından Muhammed Sâlih el-Useymin, Muhammed İbrâhim Âli Şeyh, Abdülaziz b. Bâz ve Abdullah Sâlih Fevzân'ın fetvaları *Mevsû'atü fetâvâ mu'âşıra* (haz. İmâd Zekî el-Bârûdî, I-IV, Kahire, ts. [el-Mektebetü't-Tevfikîyye]); Muhammed İbrâhim Âli Şeyh, Abdülaziz b. Bâz ve Abdullah b. Muhammed b. Humeyd'in kadınlarla ilgili fetvaları *Fetâvâ'l-mer'eti'l-*

müslime fi'l-akâ'id ve'l-ibadât ve'l-mu'amelât ve'l-âdâb adıyla yayımlanmıştır (haz. Eşref b. Abdülmaksûd, I-II, İsmâiliye 1427/2007).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye: el-Manzûme ve şerhuhâ* (nşr. Muhammed b. Nâsır el-Acemî), Demmâm 1428/2007, neşreden giriş, s. 12-92; Abdullah b. Abdurrahman el-Bessâm, *'Ulemâ'ü Necd hilâle sittete kürûn*, Mekke 1398, II, 422-431; a.m.f., *'Ulemâ'ü Necd hilâle semâniyyete kürûn*, Riyad 1419, III, 218-253; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 340; Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tayyâr, *Şafağât min hayâti'allâmeti'l-Kasim eş-Şeyh Abdırrahmân b. Nâsır es-Sa'dî*, Demmâm 1413/1992; M. Hayr Ramazan Yusuf, *Delilü'l-mü'ellefti'l-İslâmiyye fi'l-memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye: 1400-1409*, Riyad 1413/1993, s. 67, 112, 186, 207, 211, 235, 270, 329, 330, 331, 333, 336, 353, 370, 385, 393, 439, 460, 471, 475; a.m.f., *Mu'cemü'l-mü'ellefti'l-mu'âşirin: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, I, 334-337; Muhyiddin Atıyye v.dğr., *Delilü'l-mü'ellefti'l-hadisî's-şerifi'l-ma'bu'a*, Beyrut 1416/1995, I, 343; Ahmed ez-Zehrânî, *İhtifâ'u'n-nübelâ' bi-siyeri'l-ulemâ'*, Riyad 1418/1997, I, 43-75; Abdülaziz er-Rüşûdî, *el-Fikrû't-terbevi'inde's-Şeyh Abdırrahmân es-Sa'dî*, Demmâm 1420/2000; Meş'al b. Guneym b. Zâfir el-Matîrî, *Eşerü'l-ka-vâ'idü'l-uşûliyye fi ihtiyârâti's-Şeyh Abdırrahmân es-Sa'dî el-fikhiyye* (yüksek lisans tezi, 1422), Câmîatü Ümmi'l-kurâ; Nâsır el-Abd Selîm el-Mürannah, *Menhecçü's-Şeyh es-Sa'dî fi tefsirihi Teysirü'l-kerimi'r-rahmân fi tefsiri kelâmi'l-mennân* (yüksek lisans tezi, 1423/2002), Câmîatü'l-İslâmiyye-Gazze; İbrâhim b. Muhammed b. Nâsır es-Seyf, *el-Mübtede' ve'l-haber li-'ulemâ' fi'l-karni'r-râbi' aşer*, Riyad 1426/2005, II, 306-340; Zekerîyyâ b. Abdullah Bîlâ, *el-Cevâhirü'l-hişân fi terâcimi'l-fuzalâ' ve'l-a'yân min esâtize ve hullân* (nşr. Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman – M. İbrâhim Ahmed Ali), Riyad 1427/2006, II, 578-579; Abdülaziz b. Muhammed b. Abdullah el-Huceylân, *el-Fikh ve'l-fukahâ' fi'l-memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye fi'ahdi'l-Melik Abdil'aziz 1319-1373*, Demmâm 1429, s. 142-153; Abdüsettar b. Abdülvehhâb ed-Dihlevî, *Feyzü'l-meliki'l-vehhâbi'l-müte'âli bi-enbâ'i evâ'ili'l-karni's-sâlis aşer ve'l-tevâli* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1429/2008, I, 697; II, 1255-1256; Abdullah el-Akil, *Min a'lâmi'd-da'ive ve'l-hareketi'l-İslâmiyyeti'l-mu'âşıra*, Amman 1429/2008, I, 413-420; Hamed el-Câsir, *Cemheretü ensâbi'l-üseri'l-mütehaççıra fi Necd*, Riyad, ts. (Dârü'l-Yemâme), I, 378-379; Fethî Emin Osman, "eş-Şeyh Abdırrahmân b. Nâsır es-Sa'dî 1307-1376", *et-Tevhîd*, XXXVIII/450, Kahire 2009, s. 30-32; Abduh Desûkî, "eş-Şeyh Abdırrahmân es-Sa'dî: el-Fâkihü'z-zâhid", *el-Va'yü'l-İslâmî*, LXVI/522, Küveyt 2009, s. 84-85; Hişâm b. Muhammed b. Süleyman es-Sâid, "İcâzetü'r-rivâye: Dirâse uşûliyye ma'a't-tatbîk alâ icâzâti's-Şeyh Abdırrahmân b. Nâsır es-Sa'dî", *Mecelletü Câmîati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 27, Riyad 2013, s. 239-319; Muhammed b. Sa'd eş-Şüveyr, "Âlü Sa'dî Abdırrahmân b. Nâsır b. Abdillâh", *Mv.AU*, I, 72-79.

AHMET ÖZEL

SAFFÂR, Muhammed b. Muhammed (محمد بن محمد الصفار)

Ebü Abdillâh Muhammed
b. Muhammed

b. İbrâhim es-Saffâr et-Tinemlî
(ö. 761/1360)

Mağribli kıraat âlimi.

Bazı kaynaklarda ismi ve nesep silsilesi Muhammed b. Ömer b. İbrâhim veya Muhammed b. Ömer et-Tinemlî (et-Temlî) şeklinde zikredilmişse de bunların doğru olmadığı belirtilmiştir (Abdülhâdî Hamîttü, III, 304-305). Çeşitli kaynaklarda Tinemlî, Masmûdî, Merrâküşî, Mağribî gibi nisbelerle anılır, ancak Saffâr (bakırcı) diye meşhur olmuştur. Nisbelerinden hareketle Merakeş'in güneydoğusundaki Masmûde bölgesinde tarihî bir köy olan Tinemlel'de doğduğunu söylemek mümkündür. Berberî hânedanı Merînîler'in hüküm sürdüğü dönemde Mağrib'de yaşayan Saffâr tahsil hayatına kendi memleketinde Kur'an'ı ezberleyerek başladı. Ardından Merakeş'e gitti, burada Arapça dersleri aldı. Ayrıca İbn Rüşeyd gibi âlimlerden kıraat okudu. Daha sonra Fas'a geçti ve Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Ensârî el-Kurtubî'nin kıraat derslerine katıldı. Hocası İbn Rüşeyd'in vefatından önce muhtemelen Merakeş'e dönen Saffâr burada bir süre öğretim ve telifle meşgul oldu. Nâfî' kıraatıyla ilgili *ez-Zehrü'l-yâni'* adlı eserini bu süre içinde kaleme aldı. Ardından tekrar Fas'a gitti ve Vâdiâşî'den semâ yoluyla kıraat-i seb'âyı tâlim etti.

İbn Haddâde diye bilinen Ebû İmrân Müsâ b. Muhammed el-Mürsî ve Ebû't-Takî Sâlih b. Ali el-Ürnevî gibi âlimlerden de ders alan Saffâr, yaşadığı dönemde Nâfî' kıraatine dayalı Mağrib kıraat ekolünün en önemli temsilcilerinden biri olarak çok sayıda talebe yetiştirdi. Talebeleri arasında Ebû İshak İbrâhim b. Abdülhâlik el-Hazrecî el-Endelüsî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Merrâküşî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Muhammed el-Matmâtî, Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman el-Kaysî ve ünlü tarihçi İbn Haldûn gibi isimler sayılabilir. Kaynaklarda muhaddis ve fâkih olarak nitelenen Merînî Sultanı Ebû İnân Fâris ile Gırnata'daki Nasrî hükümdarlarından Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. İsmâil gibi devlet adamları da onun talebeleri arasında zikredilir. Ancak Saffâr'ın en meşhur talebesi, Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman el-Kaysî olup